

MARIE ZÁPOTOCKÁ, ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČSAV,
PRAHA

NÁLEZY VYPÍCHANÉ KERAMIKY Z OBDOBÍ POZDNĚ LENGYELKĚHO HORIZONTU V BYLANECH (OKR. KUTNÁ HORA)

Kromě osídlení s keramikou lineární bylo v Bylanech (o. Kutná Hora) odkryto také osídlení mladší, náležející kultuře s vypíchanou keramikou v období pozdně lengyelského horizontu. Na prozatím komplexně zpracované části sekce A se ve 33 objektech (z celkem 276) vyskytl alespoň jeden zlomek pozdní vypíchané keramiky. Tyto objekty jsme rozdělili, podle počtu nálezů a po vyhodnocení nálezové situace do tří skupin: (Obr. 1)

1. linerní objekty s intrusí pozdní vypíchané keramiky (celkem 17),
2. malé, pravděpodobně samostatné objekty pozdní vypíchané keramiky (8 objektů, většinou zahloubené do jam s keramikou lineární),
3. velké, nesporně samostatné objekty pozdní vypíchané keramiky (6 objektů, z čehož jeden porušil 3 jámy s keramikou lineární).

První skupina nálezů byla nejčetnější. Počítáme k ní 15 objektů, v nichž mezi lineární keramikou byl nalezen jeden (53, 86, 105, 110, 138, 139, 140, 146, 147, 167, 893), dva (131, 913), tři (97) a maximálně 5 zlomků (945) pozdní vypíchané keramiky. Dále jsme sem zařadili i nálezy ze splachů 104 a 151, v nichž se vyskytlo sice více zlomků, ale roztroušených po velké ploše, takže ani u nich nelze předpokládat, že šlo o samostatné objekty. Jmenované objekty byly nepravidelně rozloženy po celé ploše, nevytvářely žádná seskupení. Ze všech bylo získáno celkem 43 zlomků (z 33 nádob): z toho 3 okrajové střepey z pohárovitých nádob, 8 zlomků plochých den, 2 zobákovitá ouška a 20 zlomků atypických stěn. Až na dva zlomky z plavené hlíny byly všechny z písčitého materiálu s kaménky či hrubě zrnité, až na 4 všechny slídnaté, na povrchu upraveny buď mokrou rukou nebo polohlazené. Keramika není blíže tříditelná a datovatelná, vykazuje typické znaky pozdní fáze vypíchané keramiky, které se vyskytují v průběhu celého období (M. Zápotocká, 1970, 8).

Otázkou zůstává, jakým způsobem se ojedinělé střepey vypíchané keramiky do objektů keramiky lineární dostaly. Pokud jde o střepey na povrchu jam, je pravděpodobné, že se do starších objektů dostaly v době mladšího

osídlení buď při různých pracech (např. při obdělávání půdy, při stavbě chat), nebo jen náhodným pohozením. Pokud jde o střepy ve větších hloubkách, mohly být do starších jam zavlečeny buď různými hraboši, či záhozem při stavbě různých křulových staveb, nebo zapadly do sond, kterými lid vypíchané keramiky hledal v místech předchozího intenzivního osídlení čistou spráš k výrobě keramiky i mazanice.¹ Tento výklad by se mohl vzta-

Obr. 1. Bylany (okr. Kutná Hora). Část prozkoumané sekce A. (Slabě vyznačeny chaty a jámy lineární keramiky, silně orámovány objekty s nálezy pozdní vypíchané keramiky: 1 – lineární objekty s intruzí vypíchané keramiky; 2 – malé, patrně samostatné objekty vypíchané keramiky; 3 – velké objekty.

¹ Teoreticky můžeme uvažovat o dalším řešení – a to o současnosti obou skupin nálezů. Protože však chronologicky i kulturně je prokázána jejich následnost i dlouhý časový odstup, nepřichází tato možnost v úvahu. A přesto se s podobným výkladem ojedinělých nálezů střepů v jamách jiných kultur, zvláště tam, kde relativně chronologické vztahy jednotlivých skupin jsou ještě nejasné, stále setkáváme (např. P. Stehlí 1974, T. Makiewicz 1974). Pokud jde o jednotlivé nálezy, zvláště na sídlišťích nejsou důkazem současnosti. Např. v Bylanech v obj. 7 bylo několik zlomků laténské keramiky, ačkoli v okruhu několika km není laténské osídlení známe.

hovat i na další skupinu, malé objekty, které také většinou nacházíme zahloubené přímo do lineárních objektů.

Do druhé skupiny jsme zařadili ty nálezy, které buď na základě většího počtu zlomků nebo na základě nálezových okolností dovolují existenci samostatného pozdně vypíchaného objektu předpokládat. Do této skupiny řadíme 8 objektů (99, 137, 168, 181, 684, 713, 685 a 900) s jednou až 25 jednotlivými vypíchané keramiky. Opět jde o objekty, v nichž počtem vysoko převažuje keramika lineární (vypíchaná tvoří jen 0,20–4,24 %), pouze ve dvou jamách (685 a 713) patřilo více než 50 % nálezů keramice vypíchané. Malé objekty s vypíchanou keramikou se nacházejí, opět nepravidelně rozloženy, pouze ve střední a severní třetině zkoumané plochy. Nejjižněji, zdá se, že na okraji sídliště, bylo velké soujámí 900 lineární keramiky, do něhož byl pravděpodobně zapuštěn pozdní hrob (téměř celá nádobka a provrtaný kopytovitý sekeromlat, ale beze zbytků pohřbu).

Objekty 99, 137, 168, 198, 684 a 713 poskytly tak málo nálezů nebo tak atypický materiál, že je nelze blíže v rámci pozdní fáze třídit. Nejčastěji jde o zlomky stěn (20 jed.), plochá dna (6 jed.), okraje pohárovitých nádob (3 jed.) a mísy (1 jed.), vesměs z hrubě písčitého slídnatého materiálu, na povrchu buď upraveného mokrou rukou nebo polohlazeného, tedy z materiálu, který se běžně vyskytuje po celý pozdně lengyelský horizont v Čechách a je zvlášť typický pro pozdní fázi vypíchané keramiky. Pouze obj. 181 a 900 poskytly alespoň některé výrazné prvky. V obj. 181 je to okrajový střep z malého pohárku, zdobený šikmými pásy ze dvou řad dvojvýchů. Výzdoba i tvar je typická pro IVb fázi vypíchané keramiky. Protože všechny ostatní zlomky v obj. 181 byly nezdobené (95 %) a tvarově typické pro V. fázi (okraje pohárovitých nádob, otevřených mís, plochá dna, jazykovité, okrouhlé i oválné pupky, kromě zdobeného střepu všechny z hrubšího písčitého slídnatého materiálu) můžeme s určitou pravděpodobností řadit tento objekt do počátku V. fáze vypíchané keramiky. V obj. 900 byl nalezen pohárek, jehož tvar i tenkostěnnost naznačují vztahy k moravské malované keramice. Pouze materiál je odlišný a odpovídá domácí pozdní vypíchané keramice. Podobné tvary se vyskytují běžně v prvních třech stupních moravské malované keramiky, typický je i výskyt 4 drobných pupků na výduti.² Napodobení tvaru pohárku se ve vypíchané keramice objevuje již od IV. fáze a udržuje se po celou fázi V. Provrtaný sekeromlat je znám v Čechách od III. fáze, běžně se vyskytuje i ve fázi IV. (S. Vencl, 1960, 40), v konci pozdního neolitu a v eneolitu je nahrazen souměrnými sekeromlaty (M. Zápotocký 1966, 184). Celý tento – patrně hrobový – nález řadíme do starší sídlištní fáze pozdně neolitického osídlení v Bylanech.

Třetí skupina je sice počtem nejmenší, ale významem a množstvím nálezů mnohonásobně převyšuje obě ostatní (66 až 482 jed. v objektu, což představuje 4,35–74,27 % všech nálezů). Jde o pět velkých objektů – 93, 717, 805, 932 a 946 a o nálezy ze skupiny jam 918, 925 a 928, které hodnotíme jako další samostatný objekt pozdní fáze vypíchané keramiky. Všechny velké objekty se nacházely v severní třetině zkoumané plochy a již

² F. Vildomec 1928: starší stupeň, tab. IV : 7, VI : 26–28; mladší stupeň tab. VIII : 14; V. Podborský 1970: obr. 8 : 10; 10 : 1–2; 12 : 4.

rozmístěním v terénu vytvářely dvě oddělené skupiny: západněji objekty 93, 717 a 805, východněji 932, 946 a 918/925/928.

Ze statistického rozboru nálezů z těchto objektů – samostatně byly vyhodnocovány tvary (rekonstruované tvary, okrajové zlomky, dna a profilované stěny), výzdoba (vlastní výzdoba, plastická výzdoba, pupky, ouška a ucha) a materiál (vlastní materiál-hlína, zvláštní příměs a úprava povrchu) – vyplynula i určitá chronologická odlišnost obou těchto skupin. Jako starší se jeví skupina objektů 93, 805 a 717 (podle užití pravého vypíchaného dvojpřichu a rössenského dvojkolku, celkově nižším počtem pupků (převažují pupky okrouhlé) a vyšším procentem hrubě zrnitého materiálu na výrobu keramiky) a jako mladší skupina objektů 932, 946 a 918/925/928 (jemně rytá výzdoba blízká pozdní moravské malované keramice, vyšší počet a rozmanitost pupků a oušek (hlavně zobákovitých) páskové ucho, vyšší procento neplaveného písčitého materiálu). Poněkud samostatnější postavení zaujímá objekt 918/925/928, ale jde-li o toleranci uvnitř fáze či o třetí samostatnou, chronologicky odlišnou fázi nelze prozatím rozhodnout.

Z daného množství nálezů, z vyhodnocení nálezových okolností i z rozboru keramiky vyplývá tedy závěr, že na zkoumané ploše musíme počítat minimálně se dvěma stavebními fázemi z období pozdně lengyelského horizontu.

Nálezy z obou fází představují jen torzo původního osídlení. Starší sídliště se rozkládalo patrně dále na sever na ploše AII a mladší nejspíše východněji na dosud nezkoumané sekci E. Pravděpodobně hrobový nález v obj. 900 může být součástí i menšího pohřebiště, zasahujícího sem z nezkoumané sekce E, nebo ojedinělým pohřbem na okraji sídliště (podobný nález byl učiněn i na sekci AII, a podle milodarů náleží nejspíše k starší fázi.

Tvar, organizace i velikost sídlišť z pozdního období vypíchané keramiky nejsou dosud v Čechách vyjasněny a bohužel ani dosavadní výzkum v Bylanech k vyřešení této otázky nepřispěl. Ve většině případů se nám v terénu nepodařilo rozpoznat ani tvar objektů, neboť splyvaly s objekty lineární keramiky. Samostatnější byla pouze soujámí 717, 932 a 946, většího okrouhlého tvaru, uvnitř bohatě členěná laloky, která lze v největší pravděpodobnosti interpretovat jako hliníky. Byly-li tyto hliníky zakládány jednotlivci, či byly-li společné pro určitou skupinu či celé sídliště, zůstává prozatím neřešitelné, neboť na celé ploše, ani na sousední sekci A II se nám nepodařilo zjistit ani jedinou chatu, dokonce ani stopy po kůlech, které by existenci chat nasvědčovaly. Není tedy vyloučeno, že obě fáze sídliště se rozkládaly úplně mimo zkoumanou plochu a jmenované jámy sloužily jen jako okrajové hliníky, z nichž by ovšem hlína musela být dopravována již na značnou vzdálenost (min. 100 m). Tedy situace zcela odlišná od sídlišť keramiky lineární, kde stavební jámy byly hloubeny těsně vedle chat. Nevyjasněná zůstává i funkce malých jamek, zahloubených většinou do starších objektů s keramikou lineární. Jisté je, že nešlo o jámy na těžbu hlíny (ať na výrobu keramiky či mazanice), neboť nejsou hloubeny do rostlé spraše. Šlo-li o sondy k získání čisté spraše nebo o jamky různého hospodářského charakteru bude muset být teprve ověřeno.

Sídliště, které hodnotíme jako starší v rámci pozdní fáze vypíchané keramiky, navazuje patrně bez většího časového odstupu na osídlení z mladší

fáze vypíchané keramiky (IVb), zjištěné v Bylanech na sekci B.³ Jak dokázal rozbor již prvních větších celků, osídlení v době pozdně lengyelského horizontu v Bylanech nebylo jednorázové, a podle předběžného zpracování keramiky ze sekcí B a F můžeme počítat minimálně ještě se dvěma dalšími stavebními fázemi. Následnost všech fází ani přesné časové odstupy mezi nimi však dosud nejsou stanovitelné.

Osídlení v Bylanech se zdá být přímým etnickým i kulturním pokračovatelem osídlení z mladší fáze keramiky vypíchané. V určitém momentu vývoje, patrně ještě ne v nejstarší bylanské fázi, je současné s pozdní lengyelskou keramikou, která v této době, patrně přímou kolonizací, proniká z Moravy na naše území. Základní odlišnost obou skupin vidíme v jejich genetické vazbě na předchozí vývoj. Z tohoto základu vyplývají pro osídlení Čech v době pozdně lengyelského horizontu i další rozdíly: sídliště pozdní fáze vypíchané keramiky se rozkládají vždy na místě předchozího osídlení s keramikou lineární a vypíchanou, zatímco pozdně lengyelské nálezy jsou většinou v polohách prvními zemědělci původně neosídlených.⁴ Výrazné rozdíly pozorujeme v technice výroby keramiky. Materiál pozdní vypíchané keramiky bývá hrubší, písčitý, s hojnou příměsí slídy, převládají barvy černošedé a šedé. Pozdně lengyelská keramika si naopak udržuje jemnější plavenou či jemně písčitou keramiku, barvy spíše v odstínech hnědých, okrových až červenohnědých.⁵ V tvarovém bohatství se soubory

³ Následnost byla dokázána přímou stratigrafií na sekci B, kde ohrada 480, datovaná do IVb. fáze vypíchané keramiky byla porušena velkým soujáním 481 z pozdní fáze.

⁴ Sídliště z pozdní fáze vypíchané keramiky např. v Bylanech, Postoloprtech, v Praze-Dejvicích, pozdně lengyelské nálezy v Praze-Střešovicích, Horním Cetnu, Klučově. Nálezy pozdně lengyelské v Čechách bývají často na vyvýšených polohách.

⁵ Jako srovnávací materiál jsme použili nálezy z Prahy-Střešovic a z Horního Cetna. Bylany 1 = nálezy z objektů 93, 717 a 805, Bylany 2 = nálezy z objektů 918/925/928, 932 a 946:

Materiál

Lokalita	plav. hlína	jemně písčité	hrubě písč. s kam.	slídnatý	silně slídnatý
Bylany 1	4,3	24,6	70,9	82,3	8,8
Bylany 2	5,2	17,8	76,9	76,2	16,6
Střešovice	79,2	14,6	6,3	37,6	2,1
H. Cetno	45,5	34,3	20,2	3,1	1,1

Úprava povrchu

Lokalita	mokrý ruka	hlazený	leštěný	šedočerný	hnědý
Bylany 1	41,5	35,1	0,4	55,7	26,2
Bylany 2	39,8	32,8	—	48,4	30,2
Střešovice	4,2	54,2	41,8	47,9	52,1
H. Cetno	25,3	69,9	5,1	37,4	62,6

od sebe příliš neliší. V pozdně lengyelské keramice chybí tvary měkce profilovaných pohárků, vycházející z mladých hruškovitých tvarů vypíchané keramiky, v souborech pozdní vypíchané keramiky se zase jen výjimečně objeví výrazné trojčlenné pohárky s ostrým odsazením hrdla, které jsou pro lengyelskou keramiku typické.⁶ Podobně se odlišuje i výzdoba keramiky, která je v obou skupinách zastoupena jen v nízkém procentu. V souborech pozdní fáze vypíchané keramiky doznívá ještě vypíchaná ornamentace (střídivavý dvojvpich, rössenskerý dvojkoľek), pozdně lengyelská keramika naopak užívá častěji ryté výzdoby (typické trojitě tence ryté pásy), různé mřížkování, přesekávání, kolký a kroužky.⁷ Velké rozdíly vykazuje i počet a tvarová rozmanitost pupků a oušek. V souborech pozdní vypíchané keramiky, v souladu se starou tradicí, je těchto prvků nejen méně, ale jsou i tvarově nevýrazné, hrubší a kromě počtu 4 (obvyklého v lengyelské keramice a do vypíchané keramiky převzatého již v mladší fázi) se stále udržuje původní počet tří pupků a jeho násobky. Pro lengyelské soubory jsou typické nalepované pupky různých tvarů, dokonale provedené a běžně se vyskytující v prostředí vlastní malované keramiky (bochníkovité a kulovité pupky).⁸ Rozbor kamenné industrie tohoto období prozatím chybí, je však pravděpodobné, že by jím byly prokázány další odlišnosti obou skupin. Jakým způsobem tyto různorodé etnické složky vedle sebe v Čechách žily i jaké jsou jejich přesné relativně chronologické vztahy, zůstává dosud problémem, stejně tak jako jejich vzájemný podíl na dalším již eneolitickém vývoji v Čechách.

Přes důležitost a nesporný přínos bylanských nálezů zůstane tato otázka nevyřešena, nepodaří-li se nám získat větší soubory nejen pozdní vypíchané keramiky ale i ověřené celky pozdní lengyelské keramiky a pokud nebudou zjištěny přesné vztahy všech skupin podílejících se na vývoji osídlení v době pozdně lengyelského horizontu nejen v Čechách, ale i na Moravě a na Slovensku.

L I T E R A T U R A

- Košťuřík P., 1972: Die Lengyel-Kultur in Mähren, Praha.
 Kuđrnáč J., 1954: Chata z mladší doby kamenné v Klučově, PA XIV, 107–113.
 Makiewicz T., 1974: Przyczynek do znajomości kultury lengyelskiej na Kujawach, Spraw. arch. XXVI, 31–34.

⁶ M. Zápotocká, Počátky eneolitu v Čechách, Praha 1957, manuskript; M. Zápotocká 1970, 9; P. Košťuřík 1972, tab. 1–2.

⁷ K srovnání může posloužit materiál z Prahy-Střešovic a z Moravy nálezy z Troubelic (M. Zápotocká, 1969, tab. XII–XXVII).

⁸ Výraznými soubory pro srovnání z prostředí pozdně lengyelské keramiky jsou nálezy z Prahy-Střešovic, z Horního Cetna, z Klučová (J. Kuđrnáč 1954, 107), z Moravy z Rybníčku a Troubelic (K. Schirmeissen 1943, 40), z Boskovštejna (J. Palliarčí 1911, tab. XI–XII), a z Tešetic-Kyjovic (P. Košťuřík 1972, tab. I : 8, 12, 18). Ve Střešovicích se pupky vyskytují na 18,2 % nádob a ouška a ucha na 12,5 %. Shodná čísla poskytl i soubor z Horního Cetna – 18,2 % pupků a 12,1 % oušek a uch. Procentuální zastoupení výčnělků u bylanských nálezů je zcela odlišné: nejvyšší počet pupků je v obj. 918/925/928 – 11,3 %, u ostatních však nedosahuje ani 5 % ouška a ucha jsou maximálně na 3,2 % nádob. (Pavlu-Zápotocká 1975.)

- Pallardi J.*, 1911: Sídlíště z mladší doby kamenné u Boskovštýna, *Pravěk VII*, 40–48, 125–141.
- Pavů I., Zápotocká M.*, 1975: *Analýza neolitické keramiky I*, rukopis AŮ ČSAV Praha.
- Podborský V.*, 1970: Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, *SlA XVIII-2*, 235–310.
- Schirmeissen K.*, 1943: 15 Jahre Vorgeschichtsforschung im Mährischneustädter Gebiet, *Zeitschrift des Mähr. Landesm. NF III*, 90–150.
- Soudský B.*, 1969: Étude de la maison néolithique, *SlA XVII*, 5–96.
- Stehli P.*, 1974: Grossgartacher Scherben vom bandkeramischen Siedlungsplatz Langweiler 8, Kr. Düren, *Arch. Korrbbl. 4*, 117–119.
- Vencí S.*, Kamenné nástroje prvňích zemědělců ve střední Evropě, *SNM XIV*, Praha.
- Vildomec F.*, 1928: O moravské neolitické keramice malované, *OP VII*, 1–43.
- Zápotocká M.*, 1967: Die Stichbandkeramik zur Zeit des späten Lengyelhorizontes, *ŠZ AŮ SAV 17*, 541–574.
- Zápotocká M.*, 1970: Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa, Vorabdruck aus „Die Anfänge des Neolithikums“, Köln.
- Zápotocký M.*, 1966: Streitaxte und Streitaxtkulturen, *PA LVII*, 172–209.

НАХОДКИ НАКОЛЬЧАТО-ЛЕНТОЧНОЙ КЕРАМИКИ ПЕРИОДА ЛЕНДЕЛЬСКОГО ГОРИЗОНТА ПОЗДНЕЙ СТАДИИ В БЫЛАНАХ (РАЙОН КУТНА ГОРА)

На обработанной части исследуемых раскопок А неолитического поселения в Быланах в 33 случаях из общего числа 276 исследуемых объектов были открыты наряду с линейно-ленточной керамикой также памятники накольчато-ленточной керамики позднего периода, относящиеся к поздней стадии лендельского горизонта. По числу найденных керамических черепков и по обстоятельствам, при которых они были открыты, эти объекты можно разделить на три группы:

1. объекты с линейно-ленточной керамикой с примесью накольчатой керамики (17 объектов);
2. маленькие, вероятно, самостоятельные объекты с накольчато-ленточной керамикой позднего периода, вырытые в ямах с линейно-ленточной керамикой (8 объектов);
3. большие, несомненно самостоятельные объекты накольчато-ленточной керамики позднего периода, которые нарушают общий вид ям периода линейно-ленточной керамики (6 из восьми объектов периода линейно-ленточной керамики).

Для анализа и датировки была использована только последняя группа. Заселение с накольчато-ленточной керамикой поздней стадии лендельского горизонта произошло в Быланах по крайней мере двумя этапами: первый этап падает, вероятно, непосредственно на четвертую стадию развития накольчато-ленточной керамики, второй относится к более позднему периоду. Временную дифференциацию между ними можно будет установить только после анализа и оценки находок со всего поселения. Данными S_{14} для этой части поселения автор статьи не располагает; данные S_{14} полученные из остальных частей поселения, колеблются: 7520 ± 55 — 3860 ± 65 до н. э.

Перевел Алеш Бранднер

**DIE STICHBANDKERAMISCHE BESIEDLUNG ZUR ZEIT
DES SPÄTLINGYELER HORIZONTS IN BYLANY
(KUTNÁ HORA)**

Auf dem bearbeiteten Teil der Grabungsfläche A der neolithischen Siedlung von Bylany (Kutná Hora) traf man in 33 von insgesamt 276 untersuchten Objekten neben Linearbandkeramik auch Denkmäler der späten Stichbandkeramik aus der Zeit des Spätlingyeler Horizonts an. Nach der Anzahl der gewonnenen Keramikscherben und den Fundumständen teilte man diese Objekte in drei Gruppen ein: 1. Objekte der Linearbandkeramik mit Einstreuungen der späten Stichbandkeramik (17 Objekte); 2. kleine, vermutlich selbständige Objekte der späten Stichbandkeramik, die in die Gruben der Linearbandkeramik eingetieft waren (8 Objekte); 3. grosse, zweifellos selbständige Objekte der späten Stichbandkeramik, die die linearbandkeramische Gruben stören (6 von den 8 linearbandkeramischen Objekten). Zur Analyse und Datierung war nur die letzte Gruppe geeignet. Die stichbandkeramische Besiedlung zur Zeit des spätlingyeler Horizonts verlief in Bylany zumindest in zwei Siedlungsphasen: die erste knüpft wahrscheinlich unmittelbar an die vierte Entwicklungsphase der Stichbandkeramik an, die zweite ist jünger. Wie weit sie zeitlich auseinander liegen kann erst nach der Analyse und Auswertung der Funde der ganzen Siedlung bestimmt werden. C14-Daten für diesen Teil der Siedlung fehlen, die in den übrigen Teilen der neolithischen Siedlung gewonnenen einschlägigen C 14-Daten divergieren: 7520 ± 55 , 3860 ± 65 v. u. Z.

Übersetzt von H. Plátková